

Dode Zeerollen

Docentenhandleiding

Inleiding

In deze les gaan we aan de slag met de Dode Zeerollen, boekrollen van meer dan 2000 jaar oud. Deze oude rollen worden wel de grootste archeologische ontdekking van de twintigste eeuw genoemd! Maar wat is een boekrol eigenlijk? Waarom zijn ze belangrijk? En uit wat voor een wereld van 2000 jaar geleden komen ze?

In de eerste opdracht maak je kennis met de Dode Zeerollen. In de tweede opdracht kijken we naar het medium (rollen) en hoe je ze kunt reconstrueren. Tot slot gebruiken we in opdracht drie de Dode Zeerollen als tijdmachine om de wereld van 2000 jaar geleden te begrijpen.

Vorbereiding

- Bekijk de filmpjes.
- Beslis welke vragen en opdrachten gebruikt worden.
- Kies een werkvorm, bijvoorbeeld in tweetallen of groepjes en wel of niet rapporteren aan de klas.
- Verzin eventueel andere of extra vragen en opdrachten.

De wetenschapper

Prof. dr. Mladen Popović is bijbelwetenschapper en historicus. Hij werkt als hoogleraar Oude Testament en het vroege Jodendom. Popović deed archeologisch onderzoek in Megiddo en Jeruzalem.

Hij is dé Dode Zeerollen-expert in Nederland. Met behulp van kunstmatige intelligentie wil hij uitvinden wie de Dode Zeerollen hebben geschreven en gekopieerd.

Thema 1: Wat zijn de Dode Zeerollen? En waarom zijn ze belangrijk?

± 15 minuten

Groepsdiscussie:

Bediscussieer met de klas welke andere grote ontdekkingen de leerlingen nog meer kennen.

- Wat waren die ontdekkingen precies?
- Welke betekenis hebben die ontdekkingen voor onze kennis?
- Hoe zou ons leven er uitzien zonder desbetreffende ontdekkingen?

Tip! De leerlingen kunnen ook op internet zoeken op grote archeologische ontdekkingen.

Verdieping

Grote historische ontdekkingen

In het gesprek kunnen bijvoorbeeld aan bod komen: Mesopotamië (spijkerschrift), Egypte (piramides en hiërogliefen), Griekenland (Parthenon), Rome (Forum Romanum), Maya's, Azteken, Inca's, etc. Zet deze ontdekkingen historisch op een rij en ook geografisch. Wat zijn de relaties tussen de verschillende ontdekte culturen? Of zijn er geen relaties, bijvoorbeeld omdat ze zich op verschillende continenten bevonden? Wat betekenen deze verbanden of niet-verbanden voor ons idee van wereldgeschiedenis?

De leerlingen maken op een nieuwe manier kennis met een van de bronnen van wereldcultuur, de Bijbel. "Grote ontdekkingen" helpen leerlingen historisch bewustzijn te ontwikkelen en ze ten opzichte van elkaar te relateren (Egypte komt voor Rome, Maya's en Azteken zijn na Rome en in Midden-Amerika, etc.).

Nieuwe kennis

Er is veel overgeleverde kennis over het verleden. Verhalen en teksten die altijd zijn doorgegeven en overgeschreven. Dat noemen we wel traditie. Daarnaast worden ook nieuwe ontdekkingen gedaan, vooral vanaf de negentiende eeuw. Dit soort archeologische ontdekkingen geven nieuwe kennis over het verleden, hoe mensen leefden, wat ze deden en dachten. Dit is belangrijk omdat het onze cultuur, hoe wij denken en doen, ook heeft bepaald. Maar de geschiedenis, het verleden, is er niet meer. Wetenschappers proberen het verleden te reconstrueren aan de hand van wat over is. Daarbij is het vaak belangrijk hoe wij zelf over bepaalde dingen denken. De Dode Zeerollen zijn ook zo'n archeologische ontdekking waardoor veel nieuwe kennis is opgedaan.

Ontdekking van de Dode Zeerollen

De Dode Zeerollen zijn niet in één keer ontdekt, maar in fases tussen 1947 en 1956. De rollen zijn gevonden in elf grotten nabij de oude nederzetting van Qumran aan de noordwestzijde van de Dode Zee, in de Woestijn van Juda. In de directe omgeving van de nederzetting van Qumran bevinden zich de Grotten 4, 5, 7, 8, 9 en 10. Iets verderop, in de harde kalkstenen kliffen, bevinden zich de overige grotten: Grot 6 in de klif pal tegenover de nederzetting en dicht bij het oude aquaduct, en de Grotten 1, 2, 3 en 11 ongeveer 1,5 tot 3 kilometer noordelijker. De nederzetting van Qumran is in de jaren 1950 opgegraven, maar het archeologische materiaal dat ontdekt is,

is nog steeds niet volledig gepubliceerd, waardoor de discussie over de bewoners van Qumran en hun activiteiten voortduurt.

Vindplaatsen

De elf grotten bij Qumran zijn niet de enige vindplaatsen van teksten in de Woestijn van Juda. Zo zijn ook op Masada en in de grotten van Wadi Murabba'at en Nahal Hever belangrijke tekstvondsten gedaan uit de eerste en vooral tweede eeuw n. Chr. In aantal teksten blijven ze echter ver achter bij de bijna duizend manuscripten van Qumran, die als de Dode Zeerollen in strikte zin bekend staan, ook al zal het oorspronkelijke aantal boekrollen in de oudheid hoger zijn geweest. Ook vallen de Dode Zeerollen van Qumran op doordat het vrijwel volledig literaire teksten betreft, en slechts weinig 'alledaagse' papieren zoals rekeningen of juridische teksten. Niettemin zijn al deze tekstvondsten samen belangrijk omdat ze duidelijk maken wie de eigenaren van de Dode Zeerollen waren en onder welke omstandigheden de boekrollen waarschijnlijk in de grotten zijn terechtgekomen (zie ook onderdeel 3).

Gepuzzel en nummering

We spreken van de Dode Zeerollen, maar het gaat slechts voor een dozijn teksten uit Qumran op dat we nog min of meer intacte boekrollen hebben. Voor het merendeel hebben we te maken met grotere en kleinere stukken en fragmenten van wat ooit boekrollen van vaak meerdere strekkende meter waren. Al deze fragmenten – tienduizenden! – zijn door wetenschappers gereconstrueerd en weer samengebracht. Dit gepuzzel heeft geresulteerd in bijna duizend manuscripten.

Wetenschappers hebben de gereconstrueerde manuscripten van Qumran per grot genummerd. Zo staat het getal 4 voor Grot 4 en het getal 11 voor Grot 11, de zogenaamde 'Dutch Cave' (zo bekend vanwege een grote donatie uit Nederland begin jaren '60 door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen). Q staat voor Qumran. 4Q394 is dan het 394ste manuscript uit Grot 4 en 11Q10 is dan het 10de manuscript uit Grot 11 van Qumran. Aan deze formele notatie hebben geleerden moderne namen toegevoegd; slechts in een enkel geval denken we de naam te weten die in de oudheid aan een tekst werd gegeven. 4Q394 staat bekend als Enige van de Werken der Wet^a; de superscript ^a geeft aan dat dit het eerste kopie is van deze tekst (er zijn nog vijf andere kopieën in Grot 4 ontdekt, 4Q395-399). 11Q10 staat bekend als de Job Targum.

Het merendeel van de bijna duizend manuscripten is in het Hebreeuws geschreven, ongeveer honderd manuscripten in het Aramees en slechts ongeveer tien in het Grieks. De meeste zijn op leer geschreven, ongeveer honderd op papyrus en één op koper (een zeer intrigerende schattekst!). Ongeveer 20 procent van de teksten is 'Bijbels', maar het merendeel van de Dode Zeerollen betreft ons voorheen onbekende teksten.

Tijdmachine

Met de Dode Zeerollen hebben we toegang tot een soort van tijdmachine, die ons tweeduizend jaar terug in de tijd brengt. Ze maken het mogelijk te bekijken wat sommige mensen toen lazen en dachten. En dat was vele malen rijker en gevarieerder dan we voor de vondst wisten. Een klein aantal van de oudste Dode Zeerollen dateert mogelijk al van het einde van de derde eeuw v. Chr., een iets groter aantal van de tweede eeuw v. Chr., maar de meeste rollen zijn overgeschreven in de eerste eeuw v. Chr. en ook nog in de eerste eeuw n. Chr. Met deze vondst worden we minder gehinderd door het toeval of de traditie van de latere tekstoverlevering: welke teksten werden, om verschillende redenen, telkens weer gekopieerd, overgeschreven of vertaald en welke niet? Welke teksten verdwenen in de loop van de eeuwen vanwege verwoesting, conflicten, of gewoon omdat ze niet meer werden gelezen en daardoor 'vergeten'? De Dode Zeerollen zetten als het ware de tijd voor ons stil op het moment dat ze in de eerste eeuw n. Chr. werden verstopt in elf grotten nabij Qumran. Ze bieden wat licht in de duisternis van het verre verleden.

Vóór de ontdekking van de Dode Zeerollen was onze kennis van de Joodse religie en cultuur in Hellenistisch en vroeg-Romeins Judea vooral gebaseerd op teksten van latere tijd, zoals de rabbijnse literatuur, of op teksten van christenen, zoals het Nieuwe Testament. Vóór de ontdekking van de Dode Zeerollen hadden we geen Joodse manuscripten of boekrollen uit deze tijd, die we nu kunnen aanraken en vasthouden en waarvan we het materiaal kunnen bestuderen, dateren en testen.

Tip! Meer weten? Zie het boek bij de tentoonstelling in het Drents Museum (2013/14). Mladen Popović, red., *De Dode Zeerollen: Nieuw licht op de schatten van Qumran* (Zwolle: WBooks, 2013).

Thema 2: Wat is een boekrol?

Inleidend filmpje

± 45 minuten

Groepsdiscussie:

De Dode Zeerollen zijn een van de grootste archeologische ontdekkingen. Naast de inhoudelijke kant is het voor leerlingen belangrijk om deze historische bronnen ook te begrijpen als objecten. Het betreft boekrollen en niet boeken. Zo leren ze dat er door de geschiedenis heen verschillende media beschikbaar waren om te lezen (kleitabletten, boekrol, boeken versus tablets en scrollen over je iPad scherm).

De Dode Zeerollen waren geen boeken in de vorm zoals we die nu kennen. Bediscussieer met de klas hoe je leest.

- Sla je dan een bladzijde om of scroll je zoals tegenwoordig op je tablet?
- Maakt dat uit voor hoe je leest?
- Hoe kun je snel iets terugvinden in de tekst?

Groepsopdracht: maak een boekrol.

Hoe zijn de teksten gereconstrueerd? In het oude Judea werd er vooral in het Hebreeuws en Aramees geschreven, maar ook in het Grieks. Om die oude teksten te reconstrueren moet je die talen kennen. Maar het proces van reconstructie kun je ook meemaken, zonder dat je die talen kent.

Opdracht:

Maak een boekrol. Neem een aantal A4 papiertjes en plak die met de korte kant aan elkaar totdat je een lange rol hebt. Rol deze redelijk strak op en scheur vervolgens aan de onder- en bovenkant een stuk weg. Rol het geheel weer uit en kijk naar de beschadiging boven en onder: wat valt je op? Meet de afstand tussen de beschadiging. Je kunt zo zien welke kant de tekst was opgerold (hoe dicht de afstand tussen de beschadigingen hoe meer naar binnen dit deel van de rol zich bevond in opgerolde toestand) en wanneer je stukken papier eruit haalt, helpt dit ook om de relatieve plaatsing van de puzzelstukjes te reconstrueren.

Groepsopdracht: puzzelen maar!

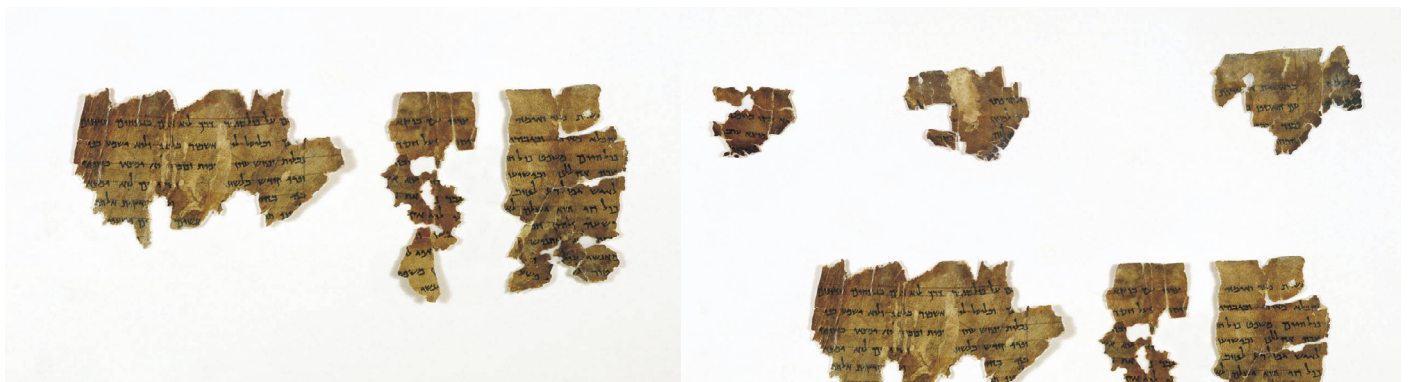
Op een hele eenvoudige manier maken de leerlingen kennis met deze historische bronnen als objecten: wat is een boekrol? Hoe reconstrueer je deze wanneer de rol niet meer intact is?

Opdracht:

Schrijf een papier vol. Verscheur deze vervolgens in grotere en kleinere stukjes en gooi alle papiertjes van de groep door elkaar. Probeer nu de oorspronkelijke stukken weer bij elkaar te zoeken en in elkaar te leggen. Je let dan op soort handschrift, soort beschadiging en inhoud.

Tip!

Je kunt het moeilijker maken door niet alle stukjes weer te gebruiken, maar een aantal weg te laten.

Verdieping

Materialen

Sommige Dode Zeerollen zijn geschreven op papyrus, en één op koper, maar veruit de meeste teksten uit de grotten van Qumran zijn geschreven op bewerkte dierenhuid, van geiten, schapen of hertachtigen, en enkele van kalveren. De bewerking van de onderzochte manuscripten was ongewoon: de huid is schoongemaakt als bij perkament, maar daarna soms ook nog gelooid zoals bij leer, zodat een tussenvorm tussen leer en perkament bestaat. Er zijn ook manuscripten waarvan de huid heel anders is bewerkt, wat erop duidt dat ze niet allemaal dezelfde oorsprong hebben. Voor boekrollen werden de bewerkte huiden tot rechthoekige vellen gesneden.

Grote en kleine rollen

Voor een langere literaire tekst had men meerdere vellen 'perkament' nodig van dezelfde hoogte en hetzelfde uiterlijk. De lengte (of breedte) van de vellen verschilt bij de Dode Zeerollen, maar is meestal groter dan de hoogte. Soms werden met een scherp voorwerp horizontale en verticale lijnen in het 'perkament' getrokken, om de marges aan te geven, en de lijnen waaraan de schrijver de letters hing. De vellen werden in kolommen van min of meer dezelfde grootte verdeeld. De grote Jesajarol uit Grot 1 van Qumran heeft zowel kleine vellen van ongeveer 25 cm lengte, die dan in twee kolommen werden verdeeld, als grote vellen van rond de 50 cm die dan vier kolommen hadden. Na het schrijven werden de vellen aan elkaar genaaid, zodat men lange stroken kreeg van meer dan 7 (de Jesajarol) of zelfs meer dan 8 (de Tempelrol) strekkende meter. Die lange stroken van aan elkaar genaaide vellen werden dan opgerold, zodat wij van rollen of boekrollen spreken.

Bij het snijden van de vellen hield men rekening met de lengte van de compositie. Lange teksten, zoals Jesaja, werden op grotere vellen geschreven, van ongeveer 25 tot soms zelfs wel 40 of 50 cm hoogte. Bij korte teksten, zoals Ruth en Hooglied, waren de kolommen niet meer dan 10 tot 15 cm hoog. De hoogte van een rol is dus een indicatie van de lengte van de tekst. Daarom kunnen we nu soms aan de hand van één fragment dat de hoogte van de rol laat zien, afleiden of de oorspronkelijke rol een geheel Bijbelboek bevatte, of alleen maar een gedeelte dat bijvoorbeeld in de liturgie werd gebruikt.

Losse fragmenten

De meeste Dode Zeerollen zijn zo erg beschadigd dat we vrijwel geen volledige rollen meer hebben, maar alleen nog slechts losse fragmenten. Die fragmenten zijn door elkaar geraakt, en moesten vanaf de jaren vijftig in de twintigste eeuw weer worden geordend op grond van de tekst, het handschrift en de fysieke eigenschappen van het 'perkament'. Soms kunnen we aan de vormen of beschadigingen van die fragmenten toch nog zien uit welk deel van een opgerolde rol ze kwamen, en in welke volgorde die fragmenten moeten worden geplaatst.

Tip!

[Meer weten? Zie het artikel van Eibert Tigchelaar over de Dode Zeerollen en de schrijfcultuur in het oude Judea in Mladen Popović, red., De Dode Zeerollen: Nieuw licht op de schatten van Qumran \(Zwolle: WBooks, 2013\).](#)

Meer weten?

Klik!

- Lees op [GeschiedenisBeleven.nl](https://www.geschiedenisbeleven.nl) meer over [de Dode Zeerollen](#), de [oudheid](#), [archeologie](#) of het [Midden-Oosten](#).
- Zoek andere voorbeelden en video's van schrijven in de oudheid, bijv. [spijkerschrift](#) en [hiërogliefen](#).

Thema 3: Wat was de wereld van de Dode Zeerollen?

Inleidend filmpje

± 15 minuten

Groepsdiscussie:

Een bekende vraag is wat je mee zou nemen als je huis in brand staat. Een variatie hierop is wat je mee zou nemen als je zou moeten vluchten. Die vluchtelingen uit het oude Judea van 2000 jaar geleden namen blijkbaar ook boekrollen mee. Waarom zouden teksten belangrijk kunnen zijn? Zou je je kunnen voorstellen dat je boeken mee zou nemen?

Suggesties voor een extra verwerkende opdrachten:

1. Wat zou jij meenemen wanneer je snel je in die tijd je huis zou moeten ontvluchten?
2. Hoe leefden mensen in die tijd? Leerlingen kunnen een 'literatuuronderzoekje' doen naar een Romeinse triomftocht en op basis daarvan kleine presentaties geven. Dit onderzoek kan gebeuren via teksten of films.

Tip!

Boek: lavius Josephus geeft in boek 7 van de Joodse Oorlog de meest uitgebreide beschrijving uit de oudheid van een Romeinse triomftocht, zie de Nederlandse vertaling in Fik Meijer en Marinus Wes, *De Joodse Oorlog & Uit mijn leven*, Ambo: Baarn, 1992.

Film: Zie bijvoorbeeld de gedramatiseerde [triomftocht van Julius Caesar](#) in de serie 'Rome'.
Let op! Deze filmtip is bedoeld voor docenten, ter inspiratie. De serie (16+) is niet geschikt voor de leerlingen. NB: rond minuut 4:10 vindt een executie plaats.

Afsluitend filmpje

Verdieping

Romeinse Rijk

De Dode Zeerollen nemen de leerlingen mee terug naar de Griekse en Romeinse tijd, vooral ook naar het Romeinse Rijk in het oostelijke Mediterrane gebied. Het verbergen van de rollen in grotten heeft te maken met een opstand tegen Rome in de jaren 60 van het begin van de jaartelling, toen hier in 69 de Bataafse Opstand gaande was.

Nieuwe kennis

'Er is in onze tijd geen grotere oorlog geweest dan die van de Joden tegen de Romeinen. Voor zover bekend is het zelfs de grootste oorlog die ooit tussen twee staten en twee volkeren is uitgebroken.' Zo opende Flavius Josephus (37/38-ca. 100 n. Chr.) zijn relaas over de Joodse opstand tegen Rome. De opstand, begonnen in 66, pakte desastreus uit voor de Joden. In de zomer van 70 lag de tempel in Jeruzalem in puin, de offercultus was beëindigd. Het land was grondig verwoest en vele duizenden Joden waren gedood of in slavernij weggevoerd. Het einde van de opstand betekende een ontwrichting van de Joodse samenleving. De nieuwe Flavische dynastie in Rome gebruikte het neerslaan van de opstand voor propagandadoeleinden en de buit van de Romeinse militaire campagne werd gebruikt om verscheidene bouwprojecten in de stad Rome te financieren, zoals het Colosseum.

Tip!

Meer weten? Zie het hoofdstuk over de Joodse opstand tegen Rome, 66-70 n. Chr. in Mladen Popović, red., *De Dode Zeerollen: Nieuw licht op de schatten van Qumran* (Zwolle: WBooks, 2013).

Hoe past deze les binnen het curriculum?

Kerdoel 38

“De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen.”

Kerdoel 51

“De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.”

Kerdoel 52

“De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de tijdvakken.”

Kerdoel 56

“De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.”

Houding

De opdrachten prikkelen de nieuwsgierigheid van leerlingen en ze zoeken naar de betekenissen en gevolgen van belangrijke ontdekkingen in ons dagelijks leven. Tijdens de groepsdiscussies oefenen de leerlingen in het hebben van een kritische houding, naar zichzelf en naar elkaar.

In de opdracht bij thema 3 moeten de leerlingen zich verplaatsen in de bewoners van Judea 2000 jaar geleden. Ze worden nieuwsgierig gemaakt naar het dagelijks leven van toen. Verder ontdekken ze aan de hand van het vluchtverhaal hoe de samenleving van toen verschilt van de huidige en waarom dat zo is.

Vaardigheden

- **Communicatievaardigheden**
Groepsdiscussies, luisteren naar anderen, vragen stellen, spreken, analyseren.
- **Samenwerken**
Werken in groepjes bij thema 2, prettige omgang met elkaar, eigen initiatief, gericht zijn op anderen, communiceren, betrokkenheid bij de groep, doelgericht werken.
- **Denkwijzen**
Door na te denken over de ontdekking van de Dode Zeerollen en andere grote archeologische ontdekkingen ontwikkelen leerlingen historisch bewustzijn, leren ze historische en culturele verbanden leggen, en onderscheiden ze naar geografische en chronologische context. Verder leren ze patronen te herkennen en vervolgens hoe ze dergelijke patronen kunnen gebruiken bij het ontcijferen van een tekst in onbekende taal.

Kennis

De leerlingen leren meer over onder andere de volgende begrippen:

- Dode Zeerollen
- Papyrus
- Historische ontdekkingen
- Archeologie
- Oudheid
- Triomftocht